
પ્રવચન નં. ૨૬૨ શ્લોક-૧૨૬, ગાથા-૧૮૪-૧૮૫ સોમવાર, અષાઠ સુદ ૧,
તા. ૨૫-૦૬-૧૯૭૯

(‘સમયસાર’, ૧૨૬ કળશનો ભાવાર્થ). ‘જ્ઞાન તો ચેતનાસ્વરૂપ છે...’ એટલે આ આત્મા ચેતનાસ્વરૂપ છે, એમ. જાણે-દેખે એ એનું સ્વરૂપ છે ‘અને રાગાદિક...’ શુભ-અશુભ રાગ એ ‘પુદ્ગલવિકાર હોવાથી જડ છે;...’ આ ચૈતન્યસ્વરૂપ છે તો આ જડ છે. બેય સામેસામા

લીધા. જાણનાર-દેખનાર એનું સ્વરૂપ છે. રાગ-દ્વેષ એટલે પુણ્ય અને પાપ, શુભ અને અશુભ ભાવ બેય ‘પુદ્ગલવિકાર હોવાથી જડ છે;...’ આહા..હા...!

‘પરંતુ અજ્ઞાનથી, જાણે કે જ્ઞાન પણ રાગાદિરૂપ થઈ ગયું હોય...’ અનાદિ અજ્ઞાનને લઈ ચૈતન્યસ્વરૂપ એ જાણે રાગરૂપ થઈ ગયું હોય એમ અજ્ઞાનીને ભાસે છે. રાગથી ભિન્ન છે એ ભાસતું નથી. આ..હા...! ‘રાગાદિરૂપ થઈ ગયું હોય એમ ભાસે છે અર્થાત્ જ્ઞાન અને રાગાદિક બન્ને એકરૂપ-જડરૂપ-ભાસે છે.’ આ..હા...! રાગ જડ છે અને આ જીવ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે. એને બે જડરૂપે ભાસે છે. રાગ હું છું (એમ ભાસે છે). અસ્તિત્વ એનું જે ચૈતન્યસત્ત્વ છે એ સત્તાનું સત્ત્વ ખબર નથી અને આ રાગ છું એમ અચેતનને જડને પોતાનો જાણી અને જડરૂપે પરિણમે છે. આહા..હા...!

‘જ્યારે અંતરંગમાં જ્ઞાન અને રાગાદિનો ભેદ પાડવાનો તીવ્ર અભ્યાસ...’ જીવ કરે. તીવ્ર દારુણ આવ્યું હતું ને ? ચૈતન્યના સ્વરૂપને અંતરમાં વાળીને રાગથી ભિન્ન પાડી અંદર ચૈતન્યનો અભ્યાસ કરે. આહા..હા...! નહિતર ચૈતન્ય તો જાણ્યો નથી તેથી એના જાણવામાં ક્યાંક પોતાપણું તો માનશે ને ? ચૈતન્યપણું જાણાણું નહિ એટલે દયા, દાન, રાગાદિ ભાવ એ મારા છે, એમ પોતાનું અસ્તિત્વ એને માને. પોતાનું અસ્તિત્વ ચૈતન્ય છે એ જાણ્યું નહિ (એટલે) ક્યાંક પોતાની હયાતી તો માનવી પડશે ને ! એ રાગ અને દ્વેષના પરિણામ... આહા..હા...! એ અચેતનને આત્મા તરીકે માને છે.

ભેદજ્ઞાન કરવાથી અંતરંગમાં આત્મા અને રાગનો ભેદ પાડવાનો તીવ્ર અભ્યાસ કરવાથી. વાંચીને કે એમ નહિ, એમ કહે છે. અંદર ભેદ પાડવાનો તીવ્ર અભ્યાસ. જ્ઞાનસ્વરૂપ અને પર તરફ જતા રાગાદિની દિશા બેના લક્ષણો જુદા જાણી અને જે ભેદજ્ઞાનનો તીવ્ર અભ્યાસ કરે. આહા..હા...! ‘ભેદજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે...’ ‘ભેદ પાડવાનો તીવ્ર અભ્યાસ કરવાથી ભેદજ્ઞાન...’ આત્માનું જ્ઞાન જુદું પડે છે. આ..હા...!

‘ત્યારે એમ જાણાય છે કે જ્ઞાનનો સ્વભાવ તો માત્ર જાણવાનો જ છે,...’ આ..હા..હા...! બધી લાખ વાત આવે, કરોડ વાત આવે. જડ બધા, ચૈતન્ય બધા, એના ગુણ-પર્યાયો બધાય ખરેખર તો જાણવાનો સ્વભાવ છે. કોઈ મારા છે એમ માનવાનો એનો સ્વભાવ નથી. જાણવું. સમય સમયની અવસ્થા થાય તે અવસ્થા જીવદ્રવ્યની છે. એમ એ અવસ્થાનું લક્ષ છોડી અને દ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ કરે અને તીવ્ર પુરુષાર્થથી આ અભ્યાસ કરે તો એને ભેદજ્ઞાન થાય.

મુમુક્ષુ :- અંતરંગમાં શું લેવું ?

ઉત્તર :- અંતરંગમાં રાગ અને આત્મા, બે (લેવા). એ તો વાત થઈ ને ! આ ચૈતન્યસ્વરૂપ છે અને આ રાગ, એ બેનો ભેદ. અંતરમાં બે ભેદ પાડ, બહારમાં નહિ એમ કહે છે. બહાર નહિ, અંદરમાં રાગ અને આત્મા બેય ભિન્ન પાડે. આહા..હા...! અંતરંગમાં એટલે અંદરમાં. બહારથી કાંઈ (ભેદ) પાડવો છે ? અંદરમાં રાગ, દયા, દાનનો વિકલ્પ આવે એનાથી

ચૈતન્ય સ્વરૂપનો ભેદ - જુદો પાડવાનો અભ્યાસ કરે. આહા..હા...! રાગાદિ ટળે નહિ ભલે, ચારિત્ર વિના (ટળે નહિ) પણ પહેલો અભ્યાસ કરીને હું રાગ નથી, હું ચૈતન્ય છું. એમ રાગથી ભિન્ન કરીને ભેદજ્ઞાન કરે. આહા..હા...!

અંતરંગમાં જ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષાદિનો ભેદ પાડવાનો. અંતરમાં ભેદ પાડવાનો. શાસ્ત્ર વાંચીને કે એમ કરીને ધારે, એ નહિ. સાંભળીને ધારી રાખે (કે), રાગ ભિન્ન છે અને આત્મા ભિન્ન છે એમ નહિ, એમ કહે છે. અંતરમાં ચૈતન્ય સ્વરૂપ રાગથી પૂર્ણ ભિન્ન છે, એમ અંદરનો અભ્યાસ કરે. આહા..હા...! કેમ ? કે, 'જ્ઞાનનો સ્વભાવ તો માત્ર જાણવાનો જ છે,...' માત્ર અને જાણવાનો જ છે, એમ. રાગાદિ કરવું એ પણ એનો સ્વભાવ નથી તો પરનું કરવું એ તો બની શકતું નથી. રાગથી માંડીને બધી પર ચીજ, આખો લોકાલોક જ્ઞાતાનું જ્ઞેય છે. જાણનારો છે (અને) એ જાણવામાં જણાય (એવું) જ્ઞેય (છે).

સમય સમયની અવસ્થા સમય સમયે થાય. દ્રવ્ય પોતે પર્યાયને પામે, પહોંચી વળે, દ્રવ્ય અને ગુણથી પર્યાય થાય પણ એનું તાત્પર્ય શું ? એવું જાણીને અંતરમાં જુદું પાડવું. આહા..હા...! રાગ અને જ્ઞાન સ્વરૂપ ભગવાન બે જુદા છે.

'જ્ઞાનમાં જે રાગાદિકની કલુષતા...' આત્મામાં જે રાગ-દ્વેષ, દયા, દાન, કામ, ક્રોધ ભાવ (થાય એ) કલુષિત છે. ચાહે તો દયાનો, દાનનો, વ્રતનો ભાવ હોય (પણ) છે એ કલુષિત. વિકલ્પ છે, રાગ છે, કલુષિત છે. એ કલુષતા 'આકુળતારૂપ સંકલ્પ-વિકલ્પ-ભાસે છે...' એ આકુળતારૂપ છે. આહા..હા...! ભગવાન તો અતીન્દ્રિય અનાદિઅનંત આનંદ અને શાંત સ્વરૂપ છે. રાગાદિ આકુળતા અને દુઃખરૂપ છે. એમ બેને જુદા (પાડે).

'તે સર્વ પુદ્ગલવિકાર છે, જડ છે...' એ બધા. એ નથી જાણતા પોતાને. રાગ-દ્વેષ, દયા, દાન એ નથી જાણતા પોતાને, નથી જાણતા આત્માને. પર વડે જણાય છે. ઈ આવી ગયું છે. પર વડે જણાય છે માટે ઈ જડ છે. જાણનાર વડે જણાય છે. રાગ જાણનાર વડે જણાય છે. આહા..હા...! રાગ રાગ દ્વારા જણાતો નથી.

'આમ જ્ઞાન અને રાગાદિકના ભેદનો સ્વાદ આવે છે...' આહા..હા...! એમ જ્યારે રાગના વિકલ્પથી ચૈતન્ય સ્વરૂપ જાણક ભિન્ન છે એમ ભેદજ્ઞાન થાય ત્યારે તેને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે. આહા..હા...! અનાદિનો જે રાગનો સ્વાદ આકુળતા હતો (એ) દુઃખનો સ્વાદ હતો, એનાથી ભિન્ન પડીને ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં રાગ નથી, રાગમાં સ્વરૂપ નથી. એમ સર્વત્ર અભ્યાસ કરતાં, ભિન્ન પાડતાં એને આનંદનો સ્વાદ આવે છે. આ લક્ષણ બતાવ્યું.

આમ તો ઘણા કહે છે કે, ભેદ પડ્યો છે, ભેદજ્ઞાન થયું છે. પણ ભેદજ્ઞાન થાય એને અતીન્દ્રિય આત્માના આનંદનો સ્વાદ આવે. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? જેને ચૈતન્યસ્વરૂપ ત્રિકાળી છે અને રાગ વિકૃત આકુળતા અને દુઃખરૂપ છે એમ બે વચ્ચેનો તફાવત જાણી અને આત્મા તરફ વળે છે, વળતાં એને રાગથી જુદો પડે છે તેથી તેને

રાગનો સ્વાદ હતો એ છૂટી જાય છે. આ..હા...! એટલે અંશે (છૂટી જાય છે). અને આત્માના આનંદનો સ્વાદ આવે, ત્યારે એને ભેદજ્ઞાન થયું કહેવાય. આહા..હા...! ત્યારે એને સમ્યગ્દર્શન થાય. આહા..હા...!

આ તો પહેલી શરૂઆતની વાત છે. પહેલી ભૂમિકા. સમ્યગ્દર્શનના ઠેકાણા ન મળે. શું કહેવાય, કેમ થાય એની ખબરું ન મળે અને વ્રત ને તપ ને અપવાસ કરીને... આ..હા...! જિંદગી મિથ્યાત્વમાં ગાળે.

‘અર્થાત્ અનુભવ થાય છે.’ ભેદજ્ઞાન થાય છે એટલે રાગ અને દ્વેષના વિકલ્પો.. આ..હા...! એ આકુળતા છે અને ભગવાન અંદર નિરાકુળ આનંદસ્વરૂપ છે. એમ ભેદજ્ઞાન થતાં એ આત્માનો જે સ્વભાવ છે તેનો અંશે આનંદનો સ્વાદ આવે છે. આહા..હા...! સમજાય છે કાંઈ ? ત્યારે તેને ભેદજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આ..હા...! ‘અનુભવ થાય છે.’

‘જ્યારે આવું ભેદજ્ઞાન થાય ત્યારે આત્મા આનંદિત થાય છે...’ આ..હા...! આવ્યું હતું ને ? આનંદ આવે. રાગના વિકલ્પની આકુળતા અને ભગવાન સ્વભાવની અનાકુળ દશા, બેનો આંતરો પાડતા એને અતીન્દ્રિય આનંદ આવે એટલે કે અતીન્દ્રિય આનંદનો – આત્માનો અનુભવ થાય. ત્યારે એને જ્ઞાનમાં જણાય કે, આ આત્મા આવો છે. એ જ્ઞાનમાં જણાયા વિના આત્મા આવો છે, એવો નિર્ણય અજ્ઞાનીને થાય નહિ. આહા..હા...! આવો માર્ગ. આ તો ધર્મની પહેલી સીઢીની વાત છે.

‘કારણ કે તેને જણાય છે કે ‘પોતે સદા જ્ઞાનસ્વરૂપ જ રહ્યો છે,...’ એ શું કહ્યું ? કે, રાગ-દ્વેષના પરિણામ જે પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ હતા એ આકુળતા હતી. એનાથી આત્માના ચૈતન્યસ્વરૂપ તરફ ઝુકાવથી તેનાથી – વિકારથી ભેદ પડી ગયો. ભેદ પડતાં આનંદનો સ્વાદ આવ્યો. સ્વાદ આવતાં જણાણું કે, આત્મા તો સદાય આવો જ રહ્યો છે, કોઈ દિ’ રાગરૂપે થયો નથી. આહા..હા...! દષ્ટિ જ્યાં પડીને આત્માનો અનુભવ થયો એથી (એમ થયું કે), આ આત્મા જો આવો ને આવો ન રહેતો હોય તો અનુભવ થયો તે ટાણે આ ક્યાંથી આવ્યું ? એ અનુભવ થતાં આત્મા અનાદિ(થી) આવો જ છે. એમાં નથી રાગ, નથી દ્વેષ, નથી વિકલ્પ, દયા, દાનનો વિકલ્પ એમાં નથી. આહા..હા...!

‘આનંદિત થાય છે કારણ કે તેને જણાય છે કે ‘પોતે સદા જ્ઞાનસ્વરૂપ જ રહ્યો છે,...’ એટલે કે જ્ઞાનની પર્યાય રાગથી ભિન્ન પડતાં જ્ઞાનનો ભાવ – સ્વાદ આવ્યો એથી તેમાં જણાણું કે આ આત્મા તો આ જ્ઞાનસ્વરૂપ અને આનંદ સ્વરૂપ જ સદાય છે. કોઈ દિ’ રાગરૂપે આત્મા થયો નથી. આકરી વાત છે, ભઈ ! મૂળ વાત (મૂકીને) આ બધું ઉપરટપકે કરે, લોકોને અભ્યાસ નહિ. વ્રત ને તપ ને એમાં જોડી દે. ધામધૂમ ! મોટી મૂર્તિઓ સ્થાપે ને વરઘોડા (કાઢે).

જ્યાં લગી રાગના વિકલ્પથી ચૈતન્યસ્વભાવી પ્રભુ, ભિન્ન છે એમ ભાન થયા વિના

એ ચૈતન્યની જાતનો નમૂનો, સ્વાદનો અર્થ કે સમ્યક્જ્ઞાનનો (સ્વાદ) નહિ આવે. નમૂનો આવ્યો એ દ્વારા જણાણું કે આ તો આખો આત્મા આ સ્વરૂપે જ છે. જ્ઞાનસ્વરૂપે જ છે અને આનંદસ્વરૂપે જ છે. આહા..હા...!

‘પોતે સદા જ્ઞાનસ્વરૂપ જ રહ્યો છે,...’ જોયું ? ‘સ્વરૂપ જ રહ્યો છે’ (એમ કહ્યું). વસ્તુ જે છે એ દયા, દાનના રાગરૂપે કોઈ દિ’ થઈ જ નથી. આહા..હા...! થઈ હોય તો ભિન્ન જણાણું કેમ ? એમ. આહા..હા...! રાગના વિકલ્પ દયા, દાનથી ભિન્ન પાડીને જણાણો ત્યારે જણાણો કે, આ કોઈ દિ’ રાગરૂપ થયો નથી. થયો હોય તો આ અનુભવમાં કેમ આવે ? સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...! મૂળ સમ્યક્દર્શનની વાત મૂકીને બધી વાતું (લોકો કરે). વ્રત પાળવા ને અપવાસ કરવા ને આ કરવા ને તે કરવા. લોકોમાં (ધર્મીષ્ઠ) માને, લોકો માને કરી શકે નહિ અને (કહે), બિચારા કષ્ટ કરે છે. પણ એના ફળ તો ચાર ગતિના રખડવાના છે. આ..હા...! આ વસ્તુ ભવના અભાવની છે.

ચૈતન્ય સ્વરૂપ જાણક સ્વભાવ અને રાગ આકુળતા અને આ (સ્વરૂપ) અનાકુળ. બેની ભિન્નતા જાણી એટલે આત્માને જાણ્યો. આત્માને જાણ્યો એટલે કે આત્મા આવો જ સદાય રહ્યો છે એમ જાણ્યું. આહા..હા...! ‘રાગાદિરૂપ કદી થયો નથી’ માટે આચાર્યમહારાજે કહ્યું છે કે, ‘હે સત્પુરુષો !’ આ..હા...! જુઓને કરુણા ! છે ને કળશમાં ? હે સત્રપુરુષો ! આ..હા...! ‘ભેદજ્ઞાનમુદેતિ નિર્મલમિદં મોદધ્વમધ્યાસિતાઃ’ આમ કરો, પ્રભુ ! એમ કહે છે. આહા..હા...! હે સત્પુરુષો ! ‘લિંગ પાહુડ’માં બહુ આવે, ‘લિંગ પાહુડ’ છે ને ? એમાં હે મહાજસ ! એવા શબ્દ આવે. એ ગમે એવો હોય પણ એને હે મહાજસ ! હે મહાસંત ! હે મારા મિત્ર ! મિત્ર ! એવી ભાષા ઘણી આવે છે, હોં ! હે મહાભાગ્ય ! એમ કહીને બોલાવે. આહા..હા...! ‘અષ્ટ પાહુડ’ ! આ..હા...!

અહીં તો એને જુદો પાડીને અનુભવવાવો છે ને ! રાગના કણથી પણ જુદો. હવે પછી બહારના (પદાર્થોનું) શું ? લોઢાના (વેપાર કરે). આ..હા...! બહુ આકરું કામ. ધંધો કરી શકે નહિ. કરી શકે એમ માને છે. ધંધો કરી શકતો નથી. આહા..હા...! કેમકે એ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. જે જ્ઞાન છે એ કોઈ એક ચીજને મારી માને એ તો જ્ઞાનનું સ્વરૂપ જ નથી. જ્ઞાન સર્વને જાણે એ એનું સ્વરૂપ છે. આત્મા સિવાય સર્વ વસ્તુઓ એ માલ્યલી કોઈ એક-બે ચીજ પણ મારી છે એમ માનવું એ વસ્તુ નથી. પણ આત્મા સિવાય અનંતી ચીજો છે તે બધાને જાણે એવો એનો સ્વભાવ છે. માટે જ્ઞાતા-દષ્ટા પોતે છે. આહા..હા...! આ બધું કહીને પણ જ્ઞાતા-દષ્ટા કરાવવો છે. આહા..હા...!

‘હે સત્પુરુષો ! હવે તમે મુદિત થાઓ.’ આહા..હા...! હે ધર્માત્મા ! આ..હા..હા...! હવે ધર્મમાં આનંદ કરો. ધર્મનો આનંદ લ્યો. રાગનો આનંદ તો અનંતકાળથી લીધો. દુઃખનો (સ્વાદ હતો). ચાહે તો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ હોય કે ચાહે તો હિંસા, જૂઠું,

ચોરી(ના પરિણામ હોય) એ બધા પરિણામ દુઃખરૂપ છે, આકુળતા છે. ભગવાનઆત્મા ! અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે. કેમ બેસે ? અતીન્દ્રિય વીતરાગ સ્વભાવથી ભરેલો છે. આહા..હા...! અતીન્દ્રિય શાંતિ એ ચારિત્ર (છે). વીતરાગ સ્વરૂપી ચારિત્રથી ભરેલો ભગવાન છે. આ..હા..હા...! એમાં વિકાર તો નથી પણ અપૂર્ણતા નથી. એવી પરમાત્મ વસ્તુ પોતે છે. આહા..હા...! એને રાગથી ભિન્ન પાડીને એને જો.

‘હે સત્પુરુષો ! હવે તમે મુદ્ધિત થાઓ.’ હવે ગયો કાળ ગયો કાળ ભલે ગયો, પણ હવે અતીન્દ્રિય આનંદના સ્વાદમાં આવો. આ..હા..હા...! લ્યો, આવું છે, ‘ચીમનભાઈ’ ! ફલાણું કરો, એમ નથી કહ્યું. હે સત્પુરુષો ! મંદિર બનાવો, શાસ્ત્રો બનાવો, દાન કરો (એમ નથી કહ્યું). આહા..હા...! ભગવાનની ભક્તિ કરો, એ તો બધો રાગ છે. આહા..હા...! વીતરાગ સ્વરૂપ જ પ્રભુ છે. ચારિત્ર સ્વરૂપ કહો કે રાગરહિત વીતરાગ સ્વરૂપ કહો. એનું સ્વરૂપ જ વીતરાગ છે, એનું સ્વરૂપ જ જ્ઞાન છે, એનું સ્વરૂપ જ શ્રદ્ધા છે, એનું સ્વરૂપ જ શાંતિ છે, એનું સ્વરૂપ સ્વચ્છતા છે, એનું સ્વરૂપ પ્રભુતા છે. એવા અનંતા ગુણથી પવિત્રતાથી ભરેલો ભગવાન એને આ કૃત્રિમ ક્ષણિક વિકારના દુઃખમાંથી ભિન્ન પાડી પ્રભુને જો. આહા..હા...! અને જોઈને આનંદ કરો, એમાં આનંદ થશે. આહા..હા...! ‘મુદ્ધિત થાઓ.’ એમાં તને આનંદ આવશે. કેટલાક આમ કહે છે કે, આવી દશા સાતમે ગુણસ્થાને હોય. આવું બધું પાળે, વ્રત બધા (પાળે) પછી સાતમે ગુણસ્થાને (આવી દશા) થાય. અરે..રે...! ઘણું ઊંધું.

ટીકા :- ‘આ રીતે આ ભેદવિજ્ઞાન જ્યારે જ્ઞાનને અણુમાત્ર પણ (રાગાદિવિકારરૂપ) વિપરીતતા નહિ પમાડતું...’ ભેદવિજ્ઞાન – રાગથી જુદાપણાનું જ્ઞાન એટલે આત્માનું જ્ઞાન. આત્મજ્ઞાન થયું એટલે રાગથી ભિન્ન પડ્યો. ‘આ ભેદવિજ્ઞાન જ્યારે જ્ઞાનને અણુમાત્ર પણ...’ આત્માને જરી અણુમાત્ર રાગનો અંશ, ગુણ-ગુણીના ભેદનો અંશ એક રાગ, એવા અણુમાત્ર રાગને પણ. આહા..હા...! ‘(રાગાદિવિકારરૂપ) વિપરીતતા નહિ પમાડતું...’ જ્ઞાનસ્વભાવમાં રાગ મારો છે, એમ વિપરીતતા નહિ પમાડતું. આહા..હા...! ચોથે ગુણસ્થાને આમ થાય છે. રાગ આવે છતાં પોતાપણે નહિ માનતો. જ્ઞાનસ્વરૂપી ભગવાન હું જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છું. આહા..હા...! એ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા અનાદિનો સ્વભાવ છે. આ રાગાદિ કૃત્રિમ હતા, ક્ષણિક અને કૃત્રિમ હતા. આ સદાય અકૃત્રિમ રહે છે. રાગથી ભિન્ન પડી.. આહા..હા...! ‘વિપરીતતા નહિ પમાડતું...’ જ્ઞાન અણુમાત્ર રાગને પોતાનો નહિ માનતો. આહા..હા...!

ભગવાનને સાંભળવાનો ભાવ એ રાગ (છે). આ..હા...! આવી વાતું. સ્વદ્રવ્યના આશ્રય સિવાય કોઈપણ પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ ગયું એટલે રાગ થયા વિના રહે જ નહિ. એનો અર્થ કહે છે. રાગથી જુદો પાડ એટલે તારો આશ્રય લે. ભગવાન ચૈતન્યજ્યોતિ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એનો આશ્રય લે. આહા..હા...! આત્મા શું છે ? (એ) જણાયા વિના આશ્રય શી રીતે લેવો ?

પહેલા અનુમાનથી જાણે, વિકલ્પથી જાણે. પહેલો આવે. છતાં એ છોડીને પછી અનુભવ કર. આહા..હા...!

‘ભેદવિજ્ઞાન જ્યારે જ્ઞાનને...’ જ્ઞાનને એટલે આત્માને ‘અણુમાત્ર પણ (રાગાદિવિકારરૂપ) વિપરીતતા નહિ પમાડતું...’ અણુમાત્ર પણ રાગાદિરૂપે નહિ પમાડતું. સમક્રિતીને ભલે બીજા રાગ આવે પણ એથી ભિન્ન એ જ્ઞાનને રાગરૂપે નહિ પરિણમાવતું. આહા..હા...! જ્ઞાનને રાગરૂપે નહિ કરાતું. આ..હા...! ‘અવિચળપણે રહે છે...’ જ્ઞાનમાં જ્ઞાન ચળે નહિ તેમ રહે છે. ચૈતન્યજ્યોતિ ઝળહળ જ્યોતિ પ્રભુ ! શાંત શાંત સ્વભાવનો ડુંગર ! આનંદનો ડુંગર પ્રભુ ! આહા..હા...! એને જ્યાં દષ્ટિમાં આવ્યો (તો) હવે ત્યાં અવિચળપણે રહે છે. સ્વભાવમાં અવિચળપણે – ચળે નહિ એમ રહે છે. રાગમાં તો ફેરફાર ફેરફાર થયા જ કરતું અને બેય (ભાવમાં) દુઃખ હતું. શુભરાગ તે દુઃખ અને અશુભરાગ તે દુઃખ. આહા..હા...!

‘ત્યારે શુદ્ધ-ઉપયોગમયાત્મકપણા વડે...’ શુદ્ધ ઉપયોગાત્મકપણા વડે. જોયું ? અહીં શુદ્ધ ઉપયોગ નાખ્યો. એ આત્માનો ભેદ પાડીને ઉપયોગ થાય ઈ શુદ્ધ ઉપયોગથી થાય છે. શુભઉપયોગથી નહિ. આહા..હા...! કેટલાક એમ કહે છે કે, શુદ્ધ ઉપયોગ સાતમે (ગુણસ્થાને) હોય. હજી અહીં તો (એની) પહેલાંની વાત છે. આહા..હા...! શુભરાગમાં એ ન થાય. શુભરાગમાં શુભ ઉપયોગમાં એ ન જણાય. રાગથી રહિત શુદ્ધ ઉપયોગમાં એ આત્મા જણાય. આહા..હા...! છે ?

‘શુદ્ધ-ઉપયોગ...’ ઉપયોગમયાત્મક એટલે ઉપયોગસ્વરૂપ. શુદ્ધઉપયોગ સ્વરૂપપણા વડે. ‘જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ જ રહેતું થકું...’ જ્ઞાન એટલે આત્મા. શુદ્ધ ઉપયોગ પરિણમનમાં આવીને સ્વરૂપમાં દષ્ટિ કરી ત્યાં જ હવે ઠરે છે. આનંદ જ્યાંથી આવ્યો ત્યાં ઠરે છે. જેમાંથી અતીન્દ્રિય આનંદ ભાળ્યો એમાં હવે ઠરે છે, એમ કહે છે. આહા..હા...! શુદ્ધ ઉપયોગાત્મક ‘જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ જ રહેતું...’ આહા..હા...! શુભ અને અશુભ ઉપયોગ છૂટી જઈ અને સ્વ તરફનો શુદ્ધ ઉપયોગ થયો ત્યારે બધું છૂટું પડી જાય. ‘જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ જ રહેતું થકું...’ જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ જ રહેતું થકું, લ્યો ! આત્મા તે કેવળ આત્મારૂપે જ રહેતો થકો. આહા..હા...!

‘જરા પણ રાગદ્વેષમોહના ભાવને કરતું નથી;...’ એમ કહે છે. આહા..હા...! ભગવાનઆત્માનો સ્વભાવ જ્ઞાન અને આનંદથી પૂર્ણ ભરેલો, એનું રાગથી ભિન્ન પડતાં તે આત્માને રાગરૂપે કરતો નથી. આહા..હા...! જ્ઞાન ‘જરા પણ રાગદ્વેષમોહના ભાવને કરતું નથી; તેથી (એમ સિદ્ધ થયું કે) ભેદવિજ્ઞાનથી શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ...’ (થાય છે). આહા..હા...! ભેદવિજ્ઞાનથી આત્માનો અનુભવ (થાય છે). આ..હા...! બીજા કોઈ સાધન નહિ. વ્યવહાર સાધન ને નિશ્ચય સાધ્ય, (એવા) લખાણ ઘણા આવે છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ભેદવિજ્ઞાન અને આત્માનુભવ બન્ને સાથે થાય કે પહેલા ભેદવિજ્ઞાન થાય

અને પછી આત્માનુભવ થાય ?

ઉત્તર :- બન્ને એકનું એક જ છે. અહીં ભેદજ્ઞાન થયું ઈ જ (આત્માનુભવનું) સ્વરૂપ છે, શબ્દફેર (છે). રાગથી ભિન્ન પડીને અનુભવ થયો એ જ ભેદજ્ઞાન. શુદ્ધ ઉપયોગ થયો. શુદ્ધ ઉપયોગમાં જ સમ્યગ્દર્શન થાય છે. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- ભેદવિજ્ઞાનને વિકલ્પરૂપી કહ્યો છે.

ઉત્તર :- ઈ અહીં નહિ. ઈ તો ('સમયસાર નાટક'માં છે). 'જયસેનાચાર્યદેવ'ની ટીકામાં કહ્યું છે કે, ભેદજ્ઞાન તે સમ્યક્જ્ઞાન (છે). ઓલો વિકલ્પથી જણાવ્યું. આ હું નહિ, આ હું નહિ, આ હું નહિ. ત્યાં સુધી વિકલ્પ છે, એમ. પણ (અંદર) ઠરે છે ત્યારે વિકલ્પ નથી. આહા..હા...! આવો ધર્મ. (શ્રોતા :- આવો ધર્મ સાંભળે થોડા).

આ..હા...! શુદ્ધઉપયોગાત્મક થતો 'જ્ઞાન કેવળ જ્ઞાનરૂપ જ રહેતું થકું જરા પણ રાગદ્વેષમોહભાવને કરતું નથી; તેથી (એમ સિદ્ધ થયું કે) ભેદવિજ્ઞાનથી શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ)...' એનાથી ઉપલબ્ધિ (થાય છે). ભેદજ્ઞાનથી રાગ-દ્વેષ-મોહથી ભિન્નતાની ઉપલબ્ધિ (થાય છે). આ..હા...! રાગ કરતા થાશે, વ્યવહાર સાધન છે (એનાથી) થાશે, (એની) અહીં ના પાડે છે. વ્યવહાર સાધન છે, આવ્યું હતું, કાલે આવ્યું હતું. 'પ્રવચનસાર'માં અંતરંગ, બહિરંગ સાધન (આવ્યું હતું). એ સાધન, નિમિત્ત છે એનું જ્ઞાન કરાવ્યું. આ..હા...! હોય છે, નિમિત્ત ક્યે સમયે ? કયા કાર્ય કાળે નિમિત્ત નથી ? નિમિત્ત હોય જ છે, જાણે છે. એનાથી કાંઈ થાતું નથી. આહા..હા...!

આત્માનો અનુભવ ભેદવિજ્ઞાનથી થાય છે. આ સિદ્ધાંત કહ્યો. રાગથી ભેદ પાડવું એવું ભેદજ્ઞાન (તેનાથી) આત્માની પ્રાપ્તિ થાય. રાગને ભેગો રાખીને એનાથી લાભ થાશે, એમ રાખીને આત્માનો લાભ નહિ થાય. આહા..હા...! 'ભેદવિજ્ઞાનથી શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ...' એટલે પ્રાપ્તિ 'અને શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિથી...' શુદ્ધ આત્માના અનુભવથી 'રાગદ્વેષમોહનો (અર્થાત્ આસ્રવભાવનો) અભાવ...' આ..હા...! જેટલે અંશ અંદરમાં એકાગ્ર થાય એટલે અંશે રાગ-દ્વેષનો અભાવ (થાય). મોહનો અભાવ તો થઈ ગયો છે પણ અસ્થિરતા રહી છે એનો (અભાવ કરે છે). અને શુદ્ધ આત્માના અનુભવથી 'રાગદ્વેષમોહનો (અર્થાત્ આસ્રવભાવનો) અભાવ જેનું લક્ષણ છે...' એવું જેનું લક્ષણ છે 'એવો સંવર થાય છે.' લ્યો, આ સંવર. આહા..હા...! અહીં તો અત્યારે (લોકો માને છે કે), છોકરા-છોડીયું બેસે ને સંવર થઈ જાય ને પછી લાડવા ને પતાસા એવું કાંઈક મળે. આ..હા...!

મુમુક્ષુ :- છ કાયની રક્ષા તો થઈ ને.

ઉત્તર :- છ કાયની રક્ષામાં પોતે આત્મા છ કાય(માં) નથી ? અનંત અનંત આનંદનો દરિયો છે, પવિત્ર ગુણથી ભરેલો છે. આહા..હા...! એની સત્તાનો તો સ્વીકાર હજી કરતો નથી, એની હયાતીનો સ્વીકાર કરતો નથી અને બાહ્ય ચીજનો સ્વીકાર (કરે છે એ) અજ્ઞાન

છે. આહા..હા...! આ સંવર થયો, સંવર. એ રાગ છે તે આસ્રવ છે. એનાથી ભિન્ન પડીને સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો તે અનાસ્રવ અને સંવર છે. એનાથી હવે કર્મ આવતું નથી. આ..હા...! આ સંવર. અહીં તો (લોકોએ) સંવરને સહેલો કરી નાખ્યો. સામાયિક કરીને જરી બેઠા (એટલે) થઈ ગયો સંવર, પોસો કર્યો એટલે થઈ ગયો સંવર. એમ નથી એમ કહે છે. આ..હા...!

‘એવો સંવર થાય છે.’ કેવો ? આત્માનો અનુભવ અને રાગ-દ્વેષ-મોહનો અભાવ જેનું લક્ષણ છે એવો સંવર થાય છે. આહા..હા...! એને સંવર કહીએ, પછી નિર્જરા પછી થાય. રાગ-દ્વેષથી ભિન્ન પડ્યો, પ્રભુ ! એનો અનુભવ થાય ત્યારે તેને સંવર થાય. આહા..હા...! એ પૂરું થયું.

જેને કેવળજ્ઞાનની પર્યાયનો મહિમા આવે, જગતના સર્વદ્રવ્યોની (જે પર્યાયો) થઈ, થાય છે, થશે એ સર્વ પર્યાયોને એક સમયમાં જાણી લે, બધા દ્રવ્યોની પર્યાયોને વર્તમાનવત્ જાણી લે, એવી જ્ઞાનપર્યાયોનું માહાત્મ્ય આવે તેને તેની ધૂન લાગે, અને એવી પર્યાયના ધરનાર દ્રવ્યની ધૂન લાગે, એ ધૂનમાંથી ધ્યાન થઈ જાય છે... જ્ઞાનની આવડી મોટી પર્યાય ! એમ જ્ઞાનની પર્યાયની તાકાતનો ભરોસો કરવા જાય ત્યાં તેને ધ્યાન થયા વિના રહે નહિ, - એની ધૂન પર્યાય ઉપર ન રહેતાં ગુણ ઉપર ધૂન જાય અને એમાં કેવળજ્ઞાનની પ્રત્યક્ષતા થઈ જાય. જેના જ્ઞાનની વર્તમાન એક દશામાં ત્રણકાળની પર્યાયને જાણે અહો ! આ જ્ઞાનની પર્યાયનું આટલું જોર ! આટલી જોરદાર ! એ જ્ઞાનગુણની ધૂન વિના એને જોર આવે જ નહિ.

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી, આત્મધર્મ માર્ગ-૨૦૦૨

કથં ભેદવિજ્ઞાનાદેવ શુદ્ધાત્મોપલમ્ભ ઇતિ ચેત્ -

જહ કણયમગિતવિયં પિ કણયભાવં ણ તં પરિચ્ચયદિ ।

તહ કમ્મોદયતવિદો ણ જહદિ ણાણી દુ ણાણિત્તં ॥૧૮૪॥

એવં જાણદિ ણાણી અણ્ણાણી મુણદિ રાગમેવાદં ।

અણ્ણાણતમોચ્છણ્ણો આદસહાવં અયાણંતો ॥૧૮૫॥

યથા કનકમગ્નિતપ્તમપિ કનકભાવં ન તં પરિત્યજતિ ।

તથા કર્મોદયતપ્તો ન જહાતિ જ્ઞાની તુ જ્ઞાનિત્વમ્ ॥૧૮૪॥

એવં જાનાતિ જ્ઞાની અજ્ઞાની મનુતે રાગમેવાત્માનમ્ ।

અજ્ઞાનતમોઽવચ્છન્નઃ આત્મસ્વભાવમજાનન્ ॥૧૮૫॥

યતો યસ્યૈવ યથોદિતં ભેદવિજ્ઞાનમસ્તિ સ એવ તત્સદ્ભાવાત્ જ્ઞાની સન્નેવં જાનાતિ -
યથા પ્રચળ્ડપાવકપ્રતપ્તમપિ સુવર્ણ ન સુવર્ણત્વમપોહતિ તથા પ્રચળ્ડકર્મવિપાકોપષ્ટધ્મમપિ
જ્ઞાનં ન જ્ઞાનત્વમપોહતિ, કારણસહસ્ત્રેણાપિ સ્વભાવસ્યાપોદુમશક્યત્વાત્ ; તદપોહે તન્માત્રસ્ય
વસ્તુન એવોચ્છેદાત્ ; ન ચાસ્તિ વસ્તૂચ્છદઃ, સતો નાશાસમ્ભવાત્ । એવં જાનંશ્ચ કર્માક્રાન્તોઽપિ
ન રજ્યતે, ન દ્વેષ્ટિ, ન મુહ્યતિ, કિન્તુ શુદ્ધમાત્માનમેવોપલભતે । યસ્ય તુ યથોદિતં ભેદવિજ્ઞાનં
નાસ્તિ સ તદભાવાદજ્ઞાની સન્નજ્ઞાનતમસાચ્છન્નતયા ચૈતન્યચમત્કારમાત્રમાત્મસ્વભાવમજાનન્
રાગમેવાત્માનં મન્યમાનો રજ્યતે દ્વેષ્ટિ મુહ્યતિ ચ, ન જાતુ શુદ્ધમાત્માનમુપલભતે । તતો
ભેદવિજ્ઞાનાદેવ શુદ્ધાત્મોપલમ્ભઃ ।

હવે પૂછે છે કે ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ) કઈ રીતે થાય
છે ? તેના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે :-

જ્યમ અગ્નિતપ્ત સુવર્ણ પાણ નિજ સ્વર્ણભાવ નહીં તજે,

ત્યમ કર્મઉદયે તપ્ત પાણ જ્ઞાની ન જ્ઞાનીપણું તજે. ૧૮૪.

જીવ જ્ઞાની જાણે આમ, પણ અજ્ઞાની રાગ જ જીવ ગણે,

આત્મસ્વભાવ-અજાણ જે અજ્ઞાનતમ-આચ્છાદને. ૧૮૫.

ગાથાર્થ :- (યથા) જેમ (કનકમ) સુવર્ણ (અગ્નિતપ્તમ્ અપિ) અગ્નિથી તપ્ત થયું થકું પણ (તં) તેના (કનકમાવં) સુવર્ણપણને (ન પરિત્યજતિ) છોડતું નથી (તથા) તેમ (જ્ઞાની) જ્ઞાની (કર્મોદયતપ્તઃ તુ) કર્મના ઉદયથી તપ્ત થયો થકો પણ (જ્ઞાનિત્વમ્) જ્ઞાનીપણને (ન જહાતિ) છોડતો નથી. - (એવં) આવું (જ્ઞાની) જ્ઞાની (જાનાતિ) જાણે છે, અને (અજ્ઞાની) અજ્ઞાની (અજ્ઞાનતમોડવચ્છન્નઃ) અજ્ઞાન-અંધકારથી આચ્છાદિત હોવાથી (આત્મસ્વભાવમ્) આત્માના સ્વભાવને (અજાનન) નહિ જાણતો થકો (રાગમ્ એવ) રાગને જ (આત્માનમ્) આત્મા (મનુતે) માને છે.

ટીકા :- જેને ઉપર કહ્યું તેવું ભેદવિજ્ઞાન છે તે જ તેના (ભેદવિજ્ઞાનના) સદ્ભાવથી જ્ઞાની થયો થકો આ પ્રમાણે જાણે છે :- જેમ પ્રચંડ અગ્નિ વડે તપ્ત થયું થકું પણ સુવર્ણ સુવર્ણત્વ છોડતું નથી તેમ પ્રચંડ કર્મોદય વડે ઘેરાયું થકું પણ (અર્થાત્ વિઘ્ન કરવામાં આવતાં છતાં પણ) જ્ઞાન જ્ઞાનત્વ છોડતું નથી, કેમ કે હજાર કારણો ભેગાં થવા છતાં સ્વભાવને છોડવો અશક્ય છે; કારણ કે તેને છોડતાં સ્વભાવમાત્ર વસ્તુનો જ ઉચ્છેદ થાય, અને વસ્તુનો ઉચ્છેદ તો થતો નથી કારણ કે સત્ના નાશનો અસંભવ છે. આવું જાણતો થકો જ્ઞાની કર્મથી આકાંત (ઘેરાયેલો, આક્રમણ પામેલો) હોવા છતાં પણ રાગી થતો નથી, દ્વેષી થતો નથી, મોહી થતો નથી, પરંતુ શુદ્ધ આત્માને જ અનુભવે છે. અને જેને ઉપર કહ્યું તેવું ભેદવિજ્ઞાન નથી તે તેના અભાવથી અજ્ઞાની થયો થકો, અજ્ઞાન-અંધકાર વડે આચ્છાદિત હોવાથી ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર આત્મસ્વભાવને નહિ જાણતો થકો, રાગને જ આત્મા માનતો થકો, રાગી થાય છે, દ્વેષી થાય છે, મોહી થાય છે, પરંતુ શુદ્ધ આત્માને બિલકુલ અનુભવતો નથી. માટે એમ સિદ્ધ થયું કે ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ) થાય છે.

ભાવાર્થ :- જેને ભેદવિજ્ઞાન થયું છે તે આત્મા જાણે છે કે 'આત્મા કદી જ્ઞાનસ્વભાવથી છૂટતો નથી'. આવું જાણતો હોવાથી તે, કર્મના ઉદય વડે તપ્ત થયો થકો પણ, રાગી, દ્વેષી, મોહી થતો નથી પરંતુ નિરંતર શુદ્ધ આત્માને અનુભવે છે. જેને ભેદવિજ્ઞાન નથી તે આત્મા, આત્માના જ્ઞાનસ્વભાવને નહિ જાણતો થકો, રાગને જ આત્મા માને છે તેથી તે રાગી, દ્વેષી, મોહી થાય છે પરંતુ કદી શુદ્ધ આત્માને અનુભવતો નથી. માટે એ નક્કી થયું કે ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ થાય છે.

ગાથા ૧૮૪-૧૮૫ ઉપર પ્રવચન

(હવે) ગાથા બે આવી. ‘હવે પૂછે છે કે ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ)...’ તમે એક જ વાત કરો, એક જ (કહો તો) એકાંત (થઈ જાય છે). કાંઈક બીજું તો કહો, કાંઈક સાધનથી થાય, આનાથી થાય, આનાથી થાય. ભગવાનનું સ્મરણ કરે, ભગવાન.. ભગવાન.. ભગવાન... ભગવાન... એ રાગ છે. આહા..હા...! ‘ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ) કઈ રીતે થાય છે ?’ ક્યા પ્રકારે થાય છે ? એમ પૂછે છે. શિષ્યનો પ્રશ્ન (છે). આવું જેને અંદર ઉગ્યું એને ઉત્તર દેવામાં આવે છે. પૂછે છે, ‘ભેદવિજ્ઞાનથી જ...’ રાગથી ભિન્ન પાડીને સ્વરૂપ આત્માનું જ્ઞાન થયું એ વાત કાંઈ ઓછી નથી, બાપુ ! ઓ..હો..હો...! આત્મા જેને નજરે પડ્યો, એનું જ્ઞેય બનાવ્યું અને તેનું જ્ઞાન થયું એ અલૌકિક વાત છે. આહા..હા...! એની આગળ આ બધા વ્રત ને નિયમ ને તપસ્યા એની પાસે પાણી ભરે. બંધના કારણ છે. આહા..હા...!

‘હવે પૂછે છે કે ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ (અનુભવ)...’ ઉપલબ્ધિનો અર્થ (અનુભવ કર્યો). ‘કઈ રીતે થાય છે ?’ તેનો ઉત્તર કહે છે.

जह कणयमगितवियं पि कणयभावं ण तं परिच्चयदि ।

तह कम्मोदयतविदो ण जहदि गाणी दु गाणित्तं ।।१८४।।

एवं जाणदि गाणी अण्णाणी मुणदि रागमेवादं ।

अण्णाणतमोच्छण्णो आदसहावं अयाणंतो ।।१८५।।

જ્યમ અગ્નિતપ્ત સુવર્ણ પણ નિજ સ્વર્ણભાવ નહીં તજે,

ત્યમ કર્મઉદયે તપ્ત પણ જ્ઞાની ન જ્ઞાનીપણું તજે. ૧૮૪.

જીવ જ્ઞાની જાણે આમ, પણ અજ્ઞાની રાગ જ જીવ ગણે,

આત્મસ્વભાવ-અજાણ જે અજ્ઞાનતમ-આસ્થાદને. ૧૮૫.

ટીકા :- ‘જેને ઉપર કહ્યું તેવું ભેદવિજ્ઞાન છે...’ રાગના વિકલ્પથી તદ્દન નિર્વિકલ્પ પ્રભુ આત્મદળ અંદર આનંદદળ છે, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે. આહા..હા...! એના જ્ઞાનનો પાર ન મળે. વકીલાતના ને ડૉક્ટરના બધા જ્ઞાન કરે છે ને, ઈ બધા અજ્ઞાન (છે). આ તો જ્ઞાનનો (અભ્યાસ છે). આહા..હા...! જ્ઞાનસ્વભાવ, એનો શું પાર ! એવા જ્ઞાનસ્વભાવથી ‘ભેદવિજ્ઞાન છે તે જ તેના (ભેદવિજ્ઞાનના) સદ્ભાવથી જ્ઞાની થયો...’ ભેદજ્ઞાન છે ‘તે જ તેના (ભેદવિજ્ઞાનના) સદ્ભાવથી જ્ઞાની થયો...’ આહા..હા...! કોઈ શાસ્ત્ર ભણીને જ્ઞાની થયો

થકો, એમ નથી કહ્યું. અગિયાર અંગ અનંત વાર ભણી ગયો. આહા..હા...!

‘ઉપર કહ્યું તેવું ભેદવિજ્ઞાન છે તે જ તેના (ભેદવિજ્ઞાનના) સદ્ભાવથી જ્ઞાની થયો થકો આ પ્રમાણે જાણે છે :-’ જ્ઞાની થયો થકો આ પ્રમાણે જાણે છે. ‘જેમ પ્રચંડ અગ્નિ વડે તપ્ત થયું થકું...’ સુવર્ણ. પ્રચંડ આકરી અગ્નિ વડે તપ્ત થયેલું એવું સુવર્ણ ‘સુવર્ણત્વ છોડતું નથી...’ સુવર્ણપણું સુવર્ણ છોડે નહિ. ગમે એવી એને અગ્નિ લાગી હોય... આહા..હા...! અગ્નિની આંચ એને લાગતી નથી. સુવર્ણપણું છોડતું નથી. આહા..હા...! એ દષ્ટાંત થઈ ગયો.

‘તેમ પ્રચંડ કર્મોદય વડે ઘેરાયું થકું...’ આહા..હા...! આકરા કર્મના ઉદયથી ઘેરાયેલું થકું. કુટુંબ ને કબીલા ને બાયડી ને છોકરા ને ધંધા ને વેપાર ને દુકાન (એનાથી) ઘેરાયેલો. પ્રભુ આત્મા આનંદસ્વરૂપ જ્ઞાન સ્વરૂપ છે (એ) બહારના કર્મોદયથી ઘેરાયેલો. આ..હા...! ‘ઘેરાયું થકું પણ (અર્થાત્ વિઘ્ન કરવામાં આવતાં છતાં પણ) જ્ઞાન જ્ઞાનત્વ છોડતું નથી...’ એટલે આત્મા તે આત્માપણું છોડતો નથી. આહા..હા...! અગ્નિને લઈને જેમ સુવર્ણ સુવર્ણપણું છોડતું નથી. એમ ધર્મી જીવને પ્રતિકૂળતાના ગંજ આવો તોપણ તે પોતાના સ્વરૂપને છોડતો નથી. આહા..હા...!

‘જ્ઞાન જ્ઞાનત્વ...’ (અર્થાત્) આત્મા આત્મત્વ છોડતો નથી. ‘કેમ કે હજાર કારણો ભેગા થવા છતાં સ્વભાવને છોડવો અશક્ય છે;...’ આહા..હા...! સ્વભાવ છે ઈ શી રીતે છૂટે ? હજાર કારણો, લાખ કારણા હોય નહિ. આહા..હા...! ચૈતન્ય સ્વભાવ છે, નિર્લેપ છે, નિરાલંબ છે. એવી ચીજને કદી... આ..હા...! છોડતું નથી અને પરવસ્તુને પોતાની માનતો નથી. ‘હજાર કારણો ભેગા થવા છતાં સ્વભાવને છોડવો અશક્ય છે;...’ સ્વભાવ કાંઈ છૂટે ? ‘કારણ કે તેને છોડતા સ્વભાવમાત્ર વસ્તુનો જ ઉચ્છેદ થાય,...’ આહા..હા...! સુવર્ણને અગ્નિ દેવા છતાં સુવર્ણ સુવર્ણપણું છોડે નહિ. એમ ધર્મીએ આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ જાણ્યો છે એથી પ્રતિકૂળતા ગમે તે આવે પણ પોતાના આનંદસ્વરૂપને, અનુભવને છોડતો નથી. આહા..હા...!

‘વસ્તુનો જ ઉચ્છેદ થાય,...’ ‘તેને છોડતાં સ્વભાવમાત્ર વસ્તુનો જ ઉચ્છેદ થાય,...’ આહા..હા...! વસ્તુ વસ્તુ તો જ્ઞાન શુદ્ધ ચૈતન્ય પવિત્રનો પિંડ પ્રભુ છે. પર્યાયમાં જે વિકાર દશા છે એનાથી જુદો પાડીને ભેદજ્ઞાન થયું પછી હવે રાગરૂપ થાય એમ છે નહિ. એમ થાય તો વસ્તુનો નાશ થઈ જાય. વસ્તુનું અસ્તિત્વ નિર્મળ છે, પવિત્ર છે, એવું ભાન થયું છે તેથી અપવિત્રતાના પ્રસંગમાં પણ આત્માનું પવિત્રપણું છૂટતું નથી. આહા..હા...! ગમે એટલા પરિષદ હજાર (આવે), ગમે તેટલા પરિષદ આવે, ઉપસર્ગ આવે. આહા..હા...! પોતાના સ્વરૂપને છોડતું નથી. છોડે તો વસ્તુનો નાશ થાય. આહા..હા...!

‘કારણ કે સત્ના નાશનો અસંભવ છે.’ સત્ છે. છે એનો અભાવ શી રીતે થાય ?

એમ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનાનંદ છે એવું ભાન, અનુભવ થયો, રાગનો (અનુભવ) નહિ, એવો છે, સત્ છે એનો ઉચ્છેદ કેમ થાય ? આહા..હા...! સત્ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, એને જ્યાં અનુભવમાં લીધો, હવે કહે છે એ સત્સ્વભાવ જાય ક્યાં ? સત્ સ્વભાવ પોતે સ્વભાવ છે એ ઉચ્છેદ થઈ જાય ? સત્ સ્વભાવ અસત્ થઈ જાય ? આહા..હા...! એ સત્ સ્વભાવ કાંઈ રાગરૂપ થઈ જાય ? એ સત્ સ્વભાવ દયારૂપ થઈ જાય ? આ..હા...! સત્ સ્વભાવ તો સત્ સ્વભાવરૂપે જ રહે છે. છે ? ‘કારણ કે સત્ના નાશનો અસંભવ છે.’

‘આવું જાણતો થકો જ્ઞાની કર્મથી આકાંત (ઘેરાયેલો,...)’ કર્મ એટલે બહારની પ્રતિકૂળતા. ઓ..હો..હો...! સાતમી નરકની પ્રતિકૂળતા, છતાં ત્યાં સમ્યક્દષ્ટિ જીવ છે. સમ્યક્ દષ્ટિ છોડતા નથી. આહા..હા...! પોતાનું આનંદસ્વરૂપ જાણ્યું છે એને લાખ, કરોડ, અનંત પ્રતિકૂળ સંયોગ આવે પણ પોતાના સ્વરૂપનો વિચ્છેદ થતો નથી. છોડતો નથી એટલે વિચ્છેદ થતો નથી એટલે નાશ થતો નથી. આહા..હા...!

‘આવું જાણતો થકો...’ ધર્મી - જ્ઞાની... આહા..હા...! ‘રાગી થતો નથી, દ્વેષી થતો નથી,...’ આહા..હા...! ઘેરાયેલો હોય છતાં, એમ કહે છે. પ્રતિકૂળતાના ઘેરામાં પડ્યો હોય. આહા..હા...! ઈ સાતમી નરકની પીડા દુઃખના ઘેરામાં પડ્યો છે, એ દુઃખ સાંભળ્યું જાય નહિ. આહા..હા...! એવું અનંત વાર વેદ્યું છે. કહે છે, ત્યાં પણ સમકિતી છે એ આવી પ્રતિકૂળતામાં પણ પોતાના સ્વરૂપને છોડતા નથી. આહા..હા...! જેને અનાજનો કણ મળતો નથી, પાણીનું બિંદુ (મળતું) નથી. આહા..હા...! (અહીં) તો જરી (ગરમ) હવા લાગે તો પંખા ખાય ને આ ખાય ને આ ખાય. એને બિચારાને અગ્નિ જેવી ગરમ હવા દરરોજ (લાગે). ક્ષુધાનો પાર નહિ. આખા અઢી દ્વિપના અનાજ ખવડાવે તોય એને દુઃખ મટે નહિ. દરિયાના પાણી પૂરા પાડો તો તૃષ્ણા મટે નહિ. એટલી તૃષ્ણા, એટલી ક્ષુધા. છતાં ત્યાં મરે નહિ, દેહ છૂટે નહિ. જ્યાં સુધી આયુષ્ય છે. એના શરીરના ટૂકડા થાય, કટકા થાય. આહા..હા...!

(આમ હોવા છતાં પણ) ‘રાગી થતો નથી, દ્વેષી થતો નથી, મોહી થતો નથી, પરંતુ શુદ્ધ આત્માને જ અનુભવે છે.’ લ્યો. આહા..હા...! ગમે તેવા બહારના પ્રસંગમાં, અનુકૂળતામાં રાજી નથી, પ્રતિકૂળતામાં દ્વેષ નથી. આત્મા સિવાય જેટલી ચીજ છે એ તો બધી જ્ઞેય છે. જ્ઞાનીને તો જ્ઞેય છે. જ્ઞેયના બે ભાગલા પાડવા કે આ પ્રતિકૂળ છે અને આ અનુકૂળ છે એ અજ્ઞાની છે. આહા..હા...! એ તો અજ્ઞાન છે. મંદવાડ પડે, બાયડી સાચવે, એ કાંઈક કરી આપે, લૂગડાં ધોઈ દ્રવે, આવું બધું સાધન કરે કે નહિ ? કરે એમાં આત્માને શું ? એ તો બહારની વાત છે. આ તો પ્રતિકૂળ સંયોગ હોય તોપણ તે આત્માને અનુભવે છે.

‘અને જેને ઉપર કહ્યું તેવું ભેદવિજ્ઞાન નથી તે તેના અભાવથી અજ્ઞાની થયો થકો, અજ્ઞાન-અંધકાર વડે આસ્થાદિત હોવાથી...’ એ જ્ઞાનસ્વરૂપી ધ્રુવ નિત્યાનંદ પ્રભુ, એ અજ્ઞાનથી

ઢંકાઈ ગયો છે, ભેદજ્ઞાન નથી. રાગથી જુદો (નથી પડ્યો). રાગ તે હું, એ દયા, દાન, વ્રત હું છું. આહા..હા...! એનાથી ઢંકાયેલ હોવાથી ‘ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર...’ ‘ચૈતન્યચમત્કારમાત્ર આત્મસ્વભાવને નહિ જાણતો થકો, રાગને જ આત્મા માનતો થકો,...’ લ્યો. ‘રાગી થાય છે, દ્વેષી થાય છે, મોહી થાય છે, પરંતુ શુદ્ધ આત્માને બિલકુલ અનુભવતો નથી.’ આહા..હા...! ‘માટે એમ સિદ્ધ થયું કે ભેદવિજ્ઞાનથી જ શુદ્ધ આત્માની ઉપલબ્ધિ...’ એટલે પ્રાપ્તિ. ભેદજ્ઞાનથી જ પ્રાપ્તિ થાય, બીજા કોઈ કારણથી થાતી નથી. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)